

СТАНОВИЩЕ

от

доц. д.ф.н. Пламен Антов

за дисертационния труд на **Боряна Владимирова**
„Образът на женските коси в българската лирика на XX век“

за присъждането на образователната и научна степен „доктор“
в научна област 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филологии,
научна специалност „Българска литература
(Съвременна българска литература)“

Боряна Владимирова е редовен докторант в секция „Нова и съвременна литература“ в Института за литература – БАН от 2014 г. След еднократно удължаване на срока (доколкото си спомням) тя представи дисертационния си труд за обсъждане. Това бе направено на заседание на секцията от 1 юли 2019 г. с единодушна подкрепа и решение за откриване на процедура по официалната му защита. – И ето ни днес тук, за да дадем същинското начало на този процес.

Имаме пълните не само същностни, но и формални основания за това. Разполагаме и с автореферат, който е перфектен образец за възможно най-пестеливото и систематично, редуцирано до възможния предел, отвъд който би започнала табличната форма, представяне на целите, обхвата и постиженията на дисертацията. – (Това, което малко ме притеснява, е приложеният списък с публикациите по темата, повечето от които са все още в евентуална форма.)

Всъщност начинът, по който характеризирах автореферата, напълно се отнася и до стила на самата дисертация. Тя е написана на един пределно лаконичен, конкретен, дори синоптичен език, който по-скоро очертава и маркира проблемни полета и сюжети, но рядко се изкушава от интерпретативни навлизания в по-големи дълбочини. Под „рядко“ имам предвид – само на най-необходимите места, без злоупотреби и разфокусираня. Без поддаване на многобройните

изкушения, които самата тема предлага по пътя си към крайната си, номинална цел. Самата дисертация предполага в началните уговорки във Въведението този метод на описателно, не детайлно изследване на проблема. Все пак се колебае дали подобна ригидност е достойнство на работата или низ от неоползотворени възможности, които темата съдържа.

Във връзка с темата няма как да се въздържа да отбележа някои неща, включително и от кухнята на този дисертационен сюжет.

Най-напред да поздравя авторката за избора на тази тема и още повече за убедеността, с която ѝ се налагаше да я отстоява – заедно с научната си ръководителка доц. Елка Димитрова – срещу известно неверие *in advance* от страна на част от колегията. Ще повтора неща, които споделих на вътрешното обсъждане в секцията. За мен подобна съпротива срещу темата може да се обясни само с недостатъчно познаване на „етоса“ на модерната българска поезия. Самият избор на темата е вече половин успех, за който авторката трябва да бъде поздравена. Образът на женската коса *най-малкото* е основна, ключова сецесионна фигура – ключ, през който да се прочетат много и същностни неща изобщо не само в модерната поезия от началото на ХХ век, но и в културата, в общата менталност на епохата, доколкото той е гъсто и мощно импрегниран с дебел митологичен и психологически, дори психопатичен субстрат, чието сливане именно в езика на изкуството и в частност на поезията е най-ярък израз на „духа на епохата“ – сам по себе си обяснение на много други и много важни неща.

Смятам подобен подход към „големите“ и „важните“ проблеми през един привидно маловажен образ за извънредно удачен – да се говори за „голямото“ откъм и през „малкото“ – това е „нашият“ литературоведски аналог на микроисторическите изследвания в актуалната, постмодерна историография; нашата микролитература.

Самата дисертация на Боряна Владиморова е най-убедителното опровержение на целия предварителен скептицизъм. Тя доказва по безусловен начин, че подобна тема не само е „дисертабилна“, както гласи една прекрасна, звучна българска дума, но и изключително продуктивна.

Впрочем Боряна не открива топлата вода и цитираните от нея подобни изследвания в чуждестранното литературознание са косвено потвърждение на казаното по-горе. И това също е едно от достойнствата на работата – ще го отбележа, защото самата Боряна е пропуснала да го изтъкне в автореферата си: тя не само открива за българската литературна наука едно ново поле и един нов ракурс към изследване на модернизма (аз предпочитам да се ограничи в модернизма), но и вкарва в научно обращение конкретни автори и заглавия, почти непознати за българските литературоведи.

Друго – вече иманентно – достойнство на дисертацията е нейното **структуриране**.

Работата се състои от три основни глави и два огледално рамкиращи текста – Предисловие и Заключение, първият от които очертава работния терен, анонсира целите и методите за тяхното постигане, а вторият общо взето повтаря същото, като сменя модалността в отчет за свършеното.

Първите две глави формират общи контексти – съответно културологичен и психоаналитичен, – а третата разглежда проблема в номиналното му съществуване.

На вътрешното обсъждане в секцията се чува някои забележки по този повод – че само една трета от дисертацията се отнася непосредствено до темата си. Смятам, че именно този избор на концептуално структуриране на дисертацията е едно от най-големите ѝ достойнства (дори да игнорираме факта, че съотношението 2 : 1 в случая е илюзорно, тъй като по обем третата глава надхвърля повече от два пъти общия обем на първите две). Това структуриране е едновременно фокусиращо – в един кръгово-концентричен план – и телеологично – в линеен.

От една страна, конкретната, уж пределно частната тема е фокусирана чрез поредица стесняващи се контекстуализации – от външния кръг на религията, митологията и фолклора към вътрешния на психологията и психопатологията. Всички тези сфери са семиотични системи, чиято естествена, адекватна, максимална артикулация се явява именно литературата, и в частност радикалният модернизъм от първите

три десетилетия на XX век (до който се ограничавам в говоренето си, не на последно място и защото именно там са съсредоточени усилията и на самата дисертация, там са и същинските ѝ достойнства). Или казано в обратен ред – модерната българска литература и цялостната революция в езика, която тя прави, не може да бъде схваната извън този разноредов – културен и психологически – контекст, който първите две глави му създават.

От друга страна – в линеен аспект – определих работата като телеологична именно защото докато се занимава с уж нелитературни неща извън непосредствената си тема, с неща като религии, митологии и фолклор или с психоанализа, тя непрестанно се придвижва към номиналния си предмет, макар това да става ясно за читателя едва на по-късен етап, ретроспективно, когато вече е стигнал до централната трета глава.

Проблемните полета на трите глави само на пръв поглед изглеждат от различен ред, само на пръв поглед митологията и психоанализата изглеждат някакъв външен контекст на литературата *per se* – всъщност те съставляват *самата същност* на литературно-поетическото, поне що се отнася до епохата на радикалния модернизъм, на символистично-сецесионния език.

А образът на женските коси е един от онези фокуси, където трите полета се срещат, интерферират и взаимно осветляват по перфектен начин.

Мисля, че с това става достатъчно ясно изцяло адмиративното ми отношение към дисертацията на Боряна Владимирова – и като замисъл, и като неговото развойно-структурно конципиране, и като конкретната му реализация – без да е необходимо да навлизам в детайли.

...Затова, спестявайки си разглеждането по същество на начина, по който темата е разгърната, искам да изясня нещо, за което вече намекнах.

Ако лично аз имам някакви сериозни, същностни питання към дисертацията, те се отнасят към очертаването на нейния обхват именно **в основната трета глава**. Най-кратко проблемът би могъл да се сведе до несъвпадането между тема и проблем, т. е. между хоризонтален и

вертикален подход. Без да пренебрегва напълно втория, Боряна все пак е дала приоритет на първия.

В съответния заключителен параграф на автореферата си за приносите тя специално и неколккратно изтъква широкия обхват на темата. Картографирането на цялата българска поезия на XX век от гледна точка на избраната тема. Това, разбира се, е така – и то е сторено по всеобхватен и прецизен начин. Но аз се питам дали не си струва да погледнем от противоположната страна. Да се запитаме дали разтеглянето на тематично-проблемния обхват върху цялата българска лирика на XX век е по-удачният вариант, или концентрирането върху радикалния модернизъм от първите три десетилетия, като за сметка на това към поезията се включеше и прозата, с която говорят на един език. (Впрочем и в този си вид дисертацията непрестанно асоциира с прозата: диаболостите, Елин Пелин, Каралийчев, Йовков...) Подобно стесняване на обхвата би позволило, струва ми се, навлизането на по-голяма дълбочина по същество, за сметка на плиткото разпиляване по хоризонтала на темата. Искам да кажа – ако *през* темата беше даден приоритет на езика, на който тя се артикулира, а не се оставаше на равнището на самата тема. Най-малкото защото от това закономерно произхождат ред усложнения. Например това, че в други свои хоризонтални езикови срезове българската поезия говори за женската коса на съвършено различни езици, а това никак не е случаен, маловажен факт, който просто да се вмести вътре в темата – той изисква специалните си литературни и още по-широки социокултурни обяснения. – Искам да кажа, че темата е *същностно важна* именно и само за споменатата епоха на крайния, истеричния модернизъм; след това тя вече *нищо специално* не означава – или е вторичен диалог (което изисква специално внимание именно *като диалог*), или е тривиалност (което не изисква изследователско внимание). – (След малко ще доизясня какво имам предвид.)

Това е най-сериозната, концептуалната ми забележка към работата; но тя, така да се каже, е изнесена пред скоби. Авторката е предпочела да ограничи жанрово работното си поле, като за сметка на това разгледа по максимално широк, всеобхватен начин темата не само като темпорален обхват, но и вътрешно, в целия набор от мотиви и

символизации (не е пропуснат дори мотивът за бялата коса на възрастната жена, майката). И ние, разбира се, трябва да уважим този избор, който има своите достойнства – цялостно картографиране на темата в българската поезия на XX век.

Но този всеобхватен подход крие някои рискове по същество. Например не всякога, особено излизайки извън езика на отявения модернизъм, дисертацията успява да разграничи важното, продуктивното присъствие на образа от случайното му споменаване. Слага ги на един ред. – А от друга страна, се задоволява с маркирането на тези присъствия без да обясни вътрешната им логика. Например – ако отидем в самия край на сюжета – функционалната контекстуализация на образа у Ани Илков. Веднъж споменато, неговото присъствие изисква да бъде прочетено в *целия* езиков контекст на постмодернизма, иначе не ни се казва нищо. В дълбокия си смисъл присъствието на Ани Илков в целия този сюжет е от съвършено различен порядък – много по-различен от хумористично-пародийните инверсии на Хр. Смирненски спрямо колективния език на символизма например, спрямо който самият Смирненски е в двойствена позиция, едновременно отвътре и отвън (както авторката изяснява).

Мимоходом две съвсем дребни уточнения, главно с оглед на евентуалното издаване на дисертацията като книга:

Първо, Алфонс Муха не е австрийски, а чешки художник.

И второ – редовното забравяне на затварящата запетая след всяка вметната част (очевидно системен пропуск)...

И нещо не чак толкова маловажно, особено като имаме предвид, че става дума за дисертация по литература, а не по студена обработка на металите например: Някои знаци в текста ме карат да мисля, че дори пишещ човек като Боряна си остава по-скоро дете на своя век, отколкото литературен изследовател. – Накратко, става дума за това, че не може един литературен изследовател да се задоволява главно със забърсаното онлайн (още една прекрасна българска дума). – Просто трябва да се четат дебели научни сборници, книги и списания, особено когато става дума за литература и литературознание.

Дисертацията завършва с две приложения – поетическо и изобразително. Това е извънредно удачно решение, което не само илюстрира, онагледява, допълва дисертацията, а я дописва в самата ѝ същност, особено първото, поетическото. Бих искал да кажа по нещо и за двете.

Разбира се, антологийната китка, проследявяща присъствието на мотива за женската коса в българската поезия, винаги може да се еманципира в специална антология, каквито предложения прозвучаха на предварителното обсъждане. Но засега по-важното е, че в този редуциран вид мястото ѝ като част – именно част! – от дисертацията е дълбоко оправдано. Тук читателят намира присъствия, които липсват в основния корпус на изследването, но със знанието на вече прочетеното той сам ги вражда там. (И все пак – във връзка с казаното по-горе – дали всяко споменаване на думата „коси” или „блондинка” е достатъчно основание за попадането на едно стихотворение в тази подборка? Може би някаква редукция до местата, където образът е специално, функционално натоварен?)

Що се отнася до второто, картинното приложение, без да отричам неговата уместност с оглед на първите две глави, мисля си, че още по-приносно би било да се издирят и систематизират подобни присъствия и в българското изобразително изкуство, особено през същите онези три начални десетилетия на XX век, където всички външни контексти се кръстосват и сплитат в същност: митология, фолклор, психоанализа, психопатология... (Това – като някакви идеи за евентуалното бъдещо превръщане на дисертацията в монография.)

В заключение: Боряна Владимирова ни е представила една интригуваща по замисъла си и веща в изпълнението си работа, за която би било недостатъчно да се каже, че фокусира едно почти неразработено до този момент поле в българското литературознание с широки възможности. Много голяма част, макар и не всички от тези възможности самата дисертация е оползотворила, други може би авторката ще продължи да реализира по-нататък.

С пестелив, но точен език, без излишен преразход на сили, дисертацията напълно постига целта, която сама си е задала. И с това

защитава напълно претенциите на авторката да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”. Аз напълно убедено гласувам „за”.

доц. д.ф.н. Пламен Антоу